

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ

ΕΠΑΓΩΓΗ, ΠΡΑΚΤΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ

1. Ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖται μνείαν περὶ τῶν ἠθικῶν προτάσεων ἐν Τοπ. I,14,105 b,19-29 αἱ μὲν γὰρ ἠθικαὶ προτάσεις εἰσὶν αἱ δὲ φυσικαί αἱ δὲ λογικαί. ἠθικαὶ μὲν οὖν αἱ τοιαῦται οἷον, πότερον δεῖ τοῖς γονεῦσι μᾶλλον πειθαρχεῖν, ἢ τοῖς νόμοις, ἐὰν διαφωνῶσι. Ἐκ τοῦ παραδείγματος ὅπερ δίδεται περὶ τῶν ἠθικῶν προτάσεων¹ δύναται νὰ συναχθῇ ὅτι τοιαῦται εἶναι αἱ περιέχουσαι ἠθικὴν τινα ἀρχὴν ἢ ἀφορῶσαι εἰς ἠθικὸν ζήτημα. Τὰ Τοπικὰ εἶναι ἔργον προγενέστερον καὶ τῶν ἠθικῶν Νικομαχείων καὶ τῶν ἠθικῶν Εὐδημείων². Ἐν τοῖς ἠθικοῖς Νικομαχείοις αἱ ἠθικαὶ προτάσεις περιλαμβάνονται εἰς τὰς προτάσεις τῶν συλλογισμῶν τῶν πρακτῶν ἐν γένει ἢ, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀρχαί, εἰς τὰς πρακτικὰς ἀρχάς³.

Εἶναι ἀναμφίβολον, ὅτι ἐν τοῖς ἠθικοῖς Νικομαχείοις εὐρίσκεται σαφῆς ἡ διάκρισις μεταξὺ πρακτικῶν ἀρχῶν, ἀφ' ὧν οἱ πρακτικοὶ συλλογισμοί, καὶ πρακτικῶν συλλογι-

---

1. Ἡ τριπλῆ διαίρεσις τῆς φιλοσοφίας εἶναι πλατωνικῆς προελεύσεως. Ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος ἠκολούθει τὴν διαίρεσιν τῆς φιλοσοφίας εἰς τρία μέρη, τὸ διαλεκτικόν, τὸ φυσικόν καὶ τὸ ἠθικόν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀντικατέστησε τὰς διαλεκτικὰς προτάσεις διὰ τῶν λογικῶν, Ξενοκράτους Fr. 1 τῆς φιλοσοφίας τὸ μὲν τι εἶναι φυσικόν τὸ δὲ ἠθικόν τὸ δὲ λογικόν, R. Heinze, Xenokrates, Leipzig 1892, σ. 159. Jaeger, Aristotle σ. 84 ἐ. P. Wilpert, Zwei aristotelische Frühschriften über die Ideenlehre, Regensburg 1949, σ. 32 ἐ. 130 ἐ.

2. Gercke, Aristoteles, RE II₁ στ. 1038. Jaeger, Aristotle σ. 84. Ross, Aristotle σ. 18. H. v. Arnim, Das Ethische in Aristoteles' Topik, SB der Akademie der Wiss. Wien, Ph. hist. Klasse 205,4 (1927) σ. 126 ἐ.

3. Ἡ.Ν. VI,12,1144 a,31-36.

σμῶν δι' ὧν εὐρίσκομεν ἐκ τῶν ἀρχῶν μερικωτέρας προτάσεις ἢ εὐρίσκομεν τί τὸ πρακτέον ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ⁴. Αἱ ἐπὶ τῶν πρακτῶν ἰσχύουσαι ἀρχαὶ λαμβάνονται κυρίως δι' ἐπαγωγῆς ⁵.

Ἦδη ἐν τοῖς Ἡθικοῖς Εὐδημείοις ἀπαντᾷ συχνάκις ἡ ἐπαγωγή προκειμένου νὰ συναχθῇ ἀλήθεια διὰ παρατηρήσεως τῶν ἐπιμέρους. Οὕτως ἐν II,1,1219 a,1 δῆλον ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς λέγεται τὸ γεγονός, ὅτι ἀρετὴ εἶναι ἡ βελτίστη διάθεσις ἢ ἕξις ἢ δύναμις ἐκάστων ὧν ὑπάρχει χρήσις ἢ ἔργον, ἐν II,1,1220 a,28 ταῦτα δὲ δῆλα ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς ἀναφέρεται ἡ ἐπαγωγή ἐπὶ γεγονότων, ὡς ὅτι ἡ ἀρίστη κατάστασις δημιουργεῖται διὰ τῶν ἀρίστων μέσων, τὸ πραττόμενον ἄριστα εἶναι τὸ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἐκάστου πράγματος πραττόμενον, πᾶσα κατάστασις δημιουργεῖται καὶ φθείρεται διὰ τῶν αὐτῶν μέσων, ἐν II,3,1220 b,30 φέρεται ὡς δῆλον διὰ τῆς ἐπαγωγῆς καὶ τοῦ λόγου τὸ γεγονός, ὅτι τὸ πρὸς ἡμᾶς μέσον εἶναι τὸ βέλτιστον, τοῦτο δὲ εἶναι ὡς ὀρίζεται διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ λόγου, δημιουργοῦν πανταχοῦ τὴν βελτίστην ἕξιν, ἐν VIII, 3 (VII, 15), 1248b,18-26 ὁμοῦ πρῶτον παρατηρεῖται, ὅτι ἐπὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν ὑπάρχουν τέλη, ἔνεκα τῶν ὁποίων καὶ πράττομεν αὐτά, ἀκολουθῶς λέγεται. Ἐκ τούτων εἶναι καλὰ ὅσα καθ' ἑαυτὰ ἐπαινοῦνται, καὶ εἶναι ἐκεῖνα ἅτινα ἄγουν εἰς ἐπαινετάς πράξεις, εἶναι δὲ ἅμα καὶ αὐτὰ ἐπαινετά, ὡς εἶναι ἡ δικαιοσύνη καὶ αἱ ἀπ' αὐτῆς πράξεις, καὶ αἱ πράξεις τῶν σωφρόνων ⁶, διότι καὶ ἡ σωφροσύνη εἶναι ἐπαινετή. Ἄλλ' ἡ ὑγίεια δὲν εἶναι ἐπαινετόν, διότι οὔτε τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς εἶναι ἐπαινετόν, οὔτε ἡ ἰσχυρὰ πράξις εἶναι ἐπαινετή, διότι οὔτε ἡ ἰσχύς εἶναι ὡσαύτως ἐπαινετή. Εἶναι μὲν ταῦτα ἀγαθὰ, ἀλλ' οὐχὶ ἐπαινετά, ὁμοίως δὲ τοῦτο, παρατηρεῖται ἀκολουθῶς, δῆλον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων διὰ τῆς ἐπα-

4. Ὅρα ἀνωτέρω I,3. Ὁ D. J. Allan, The practical Syllogism, ἐν Autour d'Aristote, Recueil d'études de philosophie ancienne et médiévale offert à Monseigneur A. Mansion, Louvain 1955, σ. 325 ἐ., ἐξετάζει τὸν πρακτικὸν συλλογισμόν παρ' Ἀριστοτέλει ὡς ψυχολογικὴν λειτουργίαν τοῦ πράττειν ἐν συμφωνίᾳ πρὸς ἀρχάς. Οὗτος φαίνεται ἀρνούμενος, ὅτι ὁ πρακτικὸς συλλογισμὸς λαμβάνεται ὡς μέσον εὐρέσεως τοῦ πρακτέου ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει.

5. Ὅρα ἀνωτέρω I,4.

6. καὶ οἱ σώφρονες Susemihl, καὶ αἱ σώφρονες Solomon.

γω γῆς. Διὰ τῆς ἐπαγωγῆς δηλαδὴ εὐρίσκομεν τίνα ἀγαθὰ εἶναι ἀμὰ ἐπαινετά. Καίτοι ἐν τοῖς Ἡθικοῖς Εὐδημείοις δὲν ἀπαντᾷ ἡ χρῆσις τῆς ἐπαγωγῆς ἐν οἷα τεχνικῇ μορφῇ ἀπαντᾷ ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς, ἐν τούτοις γίνεται μᾶλλον εὐρεῖα χρῆσις αὐτῆς πρὸς εὐρέσιν ἀληθειῶν διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἐπὶ μέρους.

Ἐν τοῖς Ἡθικοῖς Νικομαχείοις ἐμφανίζεται ἡ ἐπαγωγή ὡς ἡ μέθοδος εὐρέσεως πρακτικῶν ἀρχῶν ἐκ τῆς ἐμπειρίας καὶ μάλιστα ἐν συναρτήσει πρὸς τὰ ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς περὶ τῆς ἐπαγωγῆς διδασκόμενα. Πλὴν τῶν ἤδη μνημονευθέντων⁷ χωρίων I,7,1098 a,33–1098 b,4, VI,11,1143 a,32–1143 b,5, γίνεται λόγος περὶ ἐπαγωγῆς ἐν VI,3,1139 b,26–31 ἐκ προγινωσκομένων δὲ πᾶσα διδασκαλία, ὡσπερ καὶ ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς λέγομεν ἡ μὲν γὰρ δι' ἐπαγωγῆς, ἡ δὲ συλλογισμῶν. ἡ μὲν δὲ ἐπαγωγή ἀρχὴ ἐστὶ καὶ τοῦ καθόλου, ὁ δὲ συλλογισμὸς ἐκ τῶν καθόλου. εἰσὶν ἄρα ἀρχαὶ ἐξ ὧν ὁ συλλογισμὸς, ὧν οὐκ ἔστι συλλογισμὸς ἐπαγωγή ἄρα⁸. VI,8,1142 a,14–19 αἴτιον δ' ὅτι καὶ τῶν καθ' ἑκάστα ἐστὶν ἡ φρόνησις, ἀ γίνεται γνῶριμα ἐξ ἐμπειρίας, νέος δ' ἐμπειρος οὐκ ἔστιν· πλῆθος γὰρ χρόνου ποιεῖ τὴν ἐμπειρίαν· ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἄν τις σκέψαιτο, διὰ τί δὴ μαθηματικὸς μὲν παῖς γένοιτ' ἄν, σοφὸς δ' ἢ φυσικὸς οὔ. ἢ ὅτι τὰ μὲν δι' ἀφαιρέσεως ἐστὶν, τῶν δ' αἰ ἀρχαὶ ἐξ ἐμπειρίας. Ἀναγνωρίζεται οὕτως ἡ δι' ἐπαγωγῆς καὶ ἐξ ἐμπειρίας συναγωγή ἀρχῶν ἰσχυουσῶν ἐπὶ τῶν πρακτῶν.

Ἦδη ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς Προτέροις καὶ Ὑστέροις ἐδέχθη γενικὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπαγωγῆς ὡς μεθόδου γνώσεως, Ἀν.Πρ. II,23,68 b,10–14 ἀπαντα γὰρ πιστεύομεν ἢ διὰ συλλογισμοῦ ἢ ἐξ ἐπαγωγῆς. Ἀν.Ὑστ. II,19,100 b,3–18 ἐπαγωγή γνῶρίζειν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο

7. Ὅρα ἀνωτέρω I,2 — 3,II, 1 — 2.

8. Καὶ ἄν, ὡς ὁ Trendelenburg, Historische Beiträge σ. 367, θεωρήσωμεν τὰς λέξεις ἐπαγωγή ἄρα ὡς παρέμβλημα, πάλιν τὸ συμπέρασμα εἶναι τὸ αὐτό. Αἱ ἀρχαὶ ὧν οὐκ ἔστι συλλογισμὸς λαμβάνονται δι' ἐπαγωγῆς.

εὐρίσκει τις ἔρρισμα καὶ ἐν Μετ. Α,1,981a,1-20. Δ,29,1025 a, 10⁹. Ἀμφιβολίας ἂν δι' ἐπαγωγῆς ποριζώμεθα γνῶσιν γεννᾶ τὸ χωρίον Τοπ. Ι,12,105 a, 16-19 ἔστι δ' ἡ μὲν ἐπαγωγὴ πιθανώτερον καὶ σαφέστερον καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν γνωριμώτερον καὶ τοῖς πολλοῖς κοινόν, ὁ δὲ συλλογισμὸς βιαστικώτερον καὶ πρὸς τοὺς ἀντιλογικοὺς ἐναργέστερον¹⁰. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ ἐπαγωγῆς δὲν ἔφθασε ποτέ τὴν ἀριότητα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ περὶ τοῦ συλλογισμοῦ, διήλθε δὲ δύο στάδια. Τὸ στάδιον καθ' ὃ ἡ ἐπαγωγὴ δὲν εἶχεν ἀκόμῃ ὑπερβῆ τὸ πεδίου τῆς διαλεκτικῆς καὶ δὲν εἶχεν εἰσαχθῆ ἐν αὐτῇ ἡ μορφή τοῦ συλλογισμοῦ. Ἀφ' ἧς ὁ Ἀριστοτέλης εἰσήγαγεν ἐν τῇ ἐπαγωγῇ τὸν συλλογισμὸν¹¹, ἔφθασεν αὕτη τὸ δεύτερον στάδιον καὶ ἐθεωρήθη ἄγουσα εἰς γνῶσιν. Τὸ πρῶτον στάδιον ἀποδίδεται κυρίως διὰ

9. Πρβλ. Prantl, Geschichte der Logik im Abendlande I σ. 318 ἔ. M. Conbruch, Ἐπαγωγὴ und Theorie der Induction bei Aristoteles, Archiv für Geschichte der Philosophie 5 (1892) σ. 302 ἔ. 305 ἔ. παρατηροῦντα, ὅτι συλλογισμὸς καὶ ἐπαγωγὴ εὐρίσκονται ἐν ἀντιστοιχίᾳ, ἐπιστημονικὸς καὶ διαλεκτικὸς συλλογισμὸς εἶναι εἶδη τοῦ ἐν Ἀν.Πρ. ΙΙ,23,68 b,10-14 μνημονευομένου συλλογισμοῦ τοῦ τιθεμένου ἐν ἀντιστοιχίᾳ πρὸς τὴν ἐπαγωγὴν, δὲν εἶναι δὲ ὀρθὸν ὅτι ὁ ἀληθὴς συλλογισμὸς εἶναι μόνον ὁ τοῦ διότι. Maier, Die Syllogistik des Aristoteles II₁ σ. 370 ἔ., ὑποστηρίζοντα ὅτι μόνον ἐν Ἀν. Ὑστ. ΙΙ,19 ἡ ἐπαγωγὴ εἶναι ἐπιστημονικὴ μέθοδος ἐρεύνης, ἐνῶ ἐν Ἀν.Πρ. ΙΙ,23 εἶναι μορφή διαλεκτικῆς ἐπιχειρηματολογίας. Δὲν νομίζομεν, ὅτι ἡ ἐν Ἀν.Πρ. ΙΙ,23 ἐπαγωγὴ, ἐν ἣ εὐρίσκεται εἰσηγμένη ἡ μορφή τοῦ συλλογισμοῦ, νοεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς οὐχὶ ἐπιστημονικὴ μέθοδος ἐρεύνης.

10. Τοπ. Ι,8,103 b,3 πιστόν ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. Μετ. Κ,11,1067 b,14 πίστις ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. Εἰς τὰ χωρία ταῦτα δίδει μείζονα βαρύτητα ὁ Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics σ. 48 καὶ ἄγεται εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἐδέχθη τὴν ἐπαγωγὴν μέθοδον γνώσεως.

11. Ὁ Ἀριστοτέλης μεταφέρει ἐπὶ τῆς ἐπαγωγῆς ὡς καὶ ἐπὶ τῆς διαιρέσεως τὴν μορφήν τοῦ συλλογισμοῦ, Ἀν.Πρ. ΙΙ,23,68 b,8-37. Περὶ τῆς ἐπαγωγῆς ὡς συλλογισμοῦ ἴδρα Maier, Die Syllogistik des Aristoteles II₁ σ. 370 ἔ. E. Kapp, Syllogistik, RE A,IV₁ στ. 1059. Ross, Aristotle σ. 38 ἔ. Aristotle's Prior and Posterior Analytics σ. 50. Ἐν Ἀν.Πρ. ΙΙ,23,68 b,15-17 ἐπαγωγὴ μὲν οὖν καὶ ὁ ἔξ ἐπαγωγῆς συλλογισμὸς, ἡ ἐπαγωγὴ καὶ ὁ ἔξ ἐπαγωγῆς συλλογισμὸς νοοῦνται ὡς τὸ αὐτό, ἐν Ἀν. Ὑστ. ΙΙ,19 ἡ ἐπαγωγὴ δὲν συμπλέκεται μετὰ τοῦ συλλογισμοῦ, χωρὶς ὅμως τὸ σχῆμα τούτου νὰ ἀποκλείεται ἐν αὐτῇ.

τῶν Τοπικῶν, τὸ δεύτερον στάδιον διὰ τῶν Ἀναλυτικῶν, ὡς καὶ διὰ τῶν Μετὰ τὰ Φυσικὰ Α, 1. Ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς αἱ θέσεις ἢ διὰ συλλογισμοῦ ἢ ἐξ ἐπαγωγῆς καὶ ἐπαγωγῆς γνωρίζειν, ὡς καὶ ἱκανῆ δὲ πίστις καὶ ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς, Ἀν. Πρ. II, 23, 68 b, 10-14, Ἀν. Ὑστ. II, 19, 100 b, 4, II, 3, 90 b, 13-14, δεικνύουν ἰσοτιμίαν τῆς ἐπαγωγῆς πρὸς τὸν συλλογισμόν καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦτο πάντως ἰσχύει ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τελείαν ἐπαγωγήν. Τὰ Τοπικὰ εἶναι ἔργον προγενέστερον τῶν Ἀναλυτικῶν¹². Ἡδη ὁ C. A. Brandis¹³ παρατήρει, ὅτι τὰ Τοπικὰ θὰ ἦσαν τελείως διάφορα, εἰάν ἐγράφοντο μετὰ τὰ Ἀναλυτικά. Ἐν τοῖς Τοπικοῖς ἡ ἐπαγωγή εἶναι ἢ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος I, 12, 105 a, 10-19, ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς ἐν τῇ ἐπαγωγῇ δεικνύται τὸ καθόλου διὰ τοῦ δῆλον εἶναι τὸ καθ' ἕκαστον Ἀν. Ὑστ. I, 1, 71 a, 1-11, καὶ ἔτι πλέον διὰ τῆς ἐπαγωγῆς εὐρίσκομεν τὰς ἀρχὰς διὰ τὴν εὔρεσιν τῶν ὁποίων εἶναι ἡ μόνη ὁδός¹⁴. Εἰδικώτερον προκειμένου περὶ τῶν πρακτῶν, ὅπου ἀρκούμεθα εἰς τὸ ὅτι καὶ δὲν ἀπαιτοῦμεν τὸ διότι, ἡ μέθοδος τῆς ἐπαγωγῆς εὐρίσκει τὴν πλήρη αὐτῆς ἐφαρμογήν, ὡς τονίζεται ἐν Ἡ.Ν. VI, 3, 1139 b, 26-28 ἐκ προγινωσκομένων δὲ πᾶσα διδασκαλία, ὡσπερ καὶ ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς λέγομεν ἢ μὲν γὰρ δι' ἐπαγωγῆς, ἢ δὲ συλλογισμῶ.

Ἡ βασικὴ διάκρισις τῆς ἐπαγωγῆς ἀπὸ τῆς ἀποδείξεως εἶναι, ὅτι ἡ μὲν ἀπόδειξις χωρεῖ ἐκ τῶν καθόλου ἢ δὲ ἐπαγωγῆς ἐκ τῶν κατὰ μέρος, Ἀν. Ὑστ. I, 18, 81 a, 40 — 81 b, 1 μανθάνομεν ἢ ἐπαγωγῆς ἢ ἀποδείξεως, ἔστι δ' ἡ μὲν ἀπόδειξις ἐκ τῶν καθόλου, ἢ δ' ἐπαγωγῆς ἐκ τῶν κατὰ μέρος. Τὸ βασικὸν στοιχεῖον τῆς ἐπαγωγῆς εἶναι, ὅτι αὕτη χωρεῖ ἐκ τῶν κατὰ μέρος καὶ τοῦτο τὸ γνώρισμα χαρακτηρίζει πάντα τὰ εἶδη τοῦ διανοεῖσθαι, ἅτινα δηλοῦνται διὰ τοῦ ὅρου ἐπαγωγή, καίτοι μὴ

12. Ὁρα E. Kapp, Greek Foundations of Traditional Logic, New-York 1942, σ. 7.

13. Über die Reihenfolge der Bücher des aristotelischen Organons und ihre griechischen Ausleger nebst Beiträgen zur Geschichte des Textes jener Bücher des Aristoteles und ihrer Ausgaben, Akademie der Wiss. Hist. Philol. Abhandl., Berlin 1833, σ. 252 ε.

14. Maier, Die Syllogistik des Aristoteles II₁ σ. 409 ε.

αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους διακρινόμενα. Ἐν Κεφ. 23 τοῦ Βιβλίου II τῶν Ἀναλυτικῶν Προτέρων, ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης πραγματεύεται διεξοδικώτερον τὰ τῆς ἐπαγωγῆς¹⁵, ἀξιούται ὅπως ἡ ἐπαγωγή χωρεῖ ἐξ ἀπάντων τῶν καθ' ἕκαστον¹⁶. Ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τούτῳ ἔχει οὗτος ὑπ' ὄψει τὴν μορφήν ἐκείνην τῆς τελείας ἐπαγωγῆς ἣν ἐφαρμόζει ἐπὶ θέματος ἐν ᾧ χωρεῖ τις ἐκ τῶν εἰδῶν εἰς τὸ γένος εἰς ὃ ταῦτα ἀνήκουν¹⁷. Ἡ ἐπαγωγή αὕτη ἢ συλλογισμὸς ἐξ ἐπαγωγῆς ζητεῖ τὴν ἐπαλήθευσιν γενικῆς προτάσεως διὰ τῶν ἐπὶ μέρους, εἰς ἅτινα ἀφορᾷ, ἐξ ὧν θὰ δειχθῇ ὅτι δὲν ὑφίσταται ἐξαιρέσεις καὶ ἀληθεύει ἡ γενικὴ πρότασις.

Καὶ ἐρωτᾶται ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐννοίᾳ νοεῖται καὶ ἡ ἐπαγωγή δι' ἧς λαμβάνονται αἱ πρῶται ἀρχαί; Πλὴν τῶν ἤδη μνημονευθέντων χωρίων Ἡ.Ν. I,7,1098 b,3 τῶν ἀρχῶν δ' αἱ μὲν ἐπαγωγῆ θεωροῦνται, VI,3,1139 b,26-31 ἡ μὲν γὰρ δι' ἐπαγωγῆς, ἡ δὲ συλλογισμῶ εὐρίσκομεν τὴν γενικὴν θέσιν ἐν Ἀν."Υστ. II,19,100 b,3-4 δῆλον δὲ ὅτι ἡμῖν τὰ πρῶτα ἐπαγωγῆ γινώσκουσι ἀναγκαῖον. Ἀφ' ἐτέρου ἢ ἐν Ἡ.Ν. VI,3,1139 b,26-28 ἀναφορὰ εἰς τὰ Ἀναλυτικά, ἐκ προγινωσκομένων δὲ πᾶσα διδασκαλία, ὡσπερ καὶ ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς λέγομεν ἡ μὲν γὰρ δι' ἐπαγωγῆς, ἡ δὲ συλλογισμῶ, ἀφορᾷ εἰς τὸ χωρίον Ἀν."Υστ. I,1,71a,1-17 ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοὺς λόγους οἱ τε διὰ συλλογισμῶν καὶ οἱ δι' ἐπαγωγῆς ἀμφοτέροι γὰρ διὰ προγινωσκομένων ποιοῦνται τὴν διδασκαλίαν, οἱ μὲν..... οἱ δὲ δεικνύντες τὸ καθόλου διὰ τοῦ δῆλον εἶναι τὸ καθ' ἕκαστον. Ἐπι δὲ εἰς ἕτερα χωρία ἀπαντᾷ ἡ δι' ἐπαγωγῆς εὗρεσις καὶ διάκρισις προτάσεων, αἵτινες δὲν χαρακτηρίζονται ὡς πρῶται ἀρχαί, Τοπ. I,14,105 b,25-28 ποῖα δ' ἕκασται τῶν προειρημένων, ὀρισμῶ μὲν οὐκ εὐπετέες ἀπο-

15. II,23,68 b,8-37.

16. Ἀν.Πρ. II,23,68 b,27-29 ἡ γὰρ ἐπαγωγή διὰ πάντων.

17. Τοπ. I,2,105 a,13-16. Πρβλ. Chr. Sigwart, Logik II⁵, Tübingen 1924, σ. 419 ἐ. Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics σ. 486. Kapp, Greek Foundations of Traditional Logic σ. 77 ἐ.

δοῦναι περὶ αὐτῶν τῇ δὲ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς συνηθεία πειρατέον γνωρίζειν ἐκάστην αὐτῶν. Ἡ ἐπαγωγή αὕτη, ἢ εἰς τὰ ἀνωτέρω χωρία ἀπαντῶσα, εἶναι ἄλλου εἴδους ἐκείνης δι' ἧς βαίνομεν ἐκ τοῦ εἴδους εἰς τὸ γένος¹⁸ ἢ ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ εἰς τὸ γενικόν¹⁹. Εἶναι τὸ εἶδος ἐκεῖνο, καίτοι ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους οὐχὶ αὐστηρῶς διακριθὲν καὶ λεπτομερῶς ἐξετασθὲν, καθ' ὃ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς ἀνευρίσκονται ἢ ἀναγνωρίζονται ἐκ τῶν καθ' ἕκαστον αἰ πρώται ἀρχαί²⁰. Αἱ γενικαὶ αὗται ἀρχαὶ δὲν ἀρύονται τὴν ἰσχὺν ἐκ τῶν καθ' ἕκαστον, ἀλλ' ἀνευρίσκονται καὶ ἀναγνωρίζονται ἐκ τῶν καθ' ἕκαστον. Ὡς τονίζει τὸ ἀνωτέρω χωρίον τῶν Τοπικῶν τῇ δὲ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς συνηθεία πειρατέον γνωρίζειν ἐκάστην αὐτῶν. Καὶ ἡ μέθοδος αὕτη ἰσχύει τόσον διὰ τὴν εὔρεσιν τῶν πρώτων ἀρχῶν, ὅσον καὶ διὰ τὴν εὔρεσιν καὶ διάκρισιν προτάσεων, ὡς αἰ ἐν τῷ ἀνωτέρω χωρίῳ τῶν Τοπικῶν. Αἰ πρώται ἀρχαὶ αἰ ἄμεσοι²¹, αἰ μὴ ἀποδεικνυόμενα διὰ συλλογισμοῦ, οὕτω μόνον εὑρίσκονται, πλὴν ἡ μέθοδος αὕτη δὲν ἀποκλείεται καὶ ἐπὶ ἄλλων θεμάτων. Ἡ ἐπαγωγή δὲν εἶναι ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας τῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ μόνον μέθοδος ἀνευρέσεως αὐτῶν. Αἰ ἀρχαὶ δὲν ἀποδεικνύονται, ἀλλὰ νοοῦνται, νοῦς ἂν εἴη τῶν ἀρχῶν²², καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτῶν προκύπτει ἀμέσως. Ἡ ἐπαγωγή οὕτως εἶναι ἡ μέθοδος εὔρεσεως τῶν πρώτων ἀρχῶν, αἰτίνας εἶναι ἄμεσοι καὶ δὲν ἀποδεικνύονται διὰ συλλογισμοῦ, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐξ αὐτῶν συνάγονται ἕτεραι προτάσεις διὰ συλλογισμοῦ. Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ ἐπαγωγή αὕτη εἶναι διάφορος τῆς ἐν Ἀν.Πρ. II,23 ἐπαγωγῆς, δι' ἧς ἐκ τοῦ εἴδους ἀγόμεθα εἰς τὸ γένος ἢ ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ εἰς τὸ γενικόν καὶ ἦτις εἶναι ἀπόδειξις λαμβάνουσα τὴν μορφήν

18. Ἀν.Πρ. II,23,68 b,18-21.

19. Ῥητ. II,23,1398 a,32 — 1398 b,19.

20. Πρβλ. Sigwart, Logik II σ. 305. Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics σ. 48 ἐ. Kapp, Greek Foundations of Traditional Logic σ. 77 ἐ. 81 ἐ. Ὁ Maier, Die Syllogistik des Aristoteles II₁ σ. 412 ἐ. ὑπεστήριξεν, ὅτι ἡ ἐν Ἀν.Υστ. II,19 εὔρεσις δι' ἐπαγωγῆς τῶν πρώτων ἀρχῶν δὲν ἀφορᾷ εἰς τὰς κοινὰς ἀλλὰ εἰς τὰς ἰδίαις ἀρχάς, οὐχὶ τὰ γενικὰ λογικὰ ἀξιώματα, ἀλλὰ τὰς δι' ἐκάστην ἐπίστημην ἰδίας οὐσιαστικὰς ἀρχάς.

21. Ἀν.Υστ. II,19,99 b,21.

22. Ἀν.Υστ. II,19, 100 b,12.

συλλογισμοῦ, ἀπαιτουμένου ἅμα ὅπως ληφθοῦν ὑπ' ὄψει πᾶσαι αἱ περιπτώσεις, ἵνα εἶναι τελεία ἐπαγωγή. Ἀντιθέτως ἡ ἐπαγωγή τῶν πρώτων ἀρχῶν δὲν εἶναι τελεία καὶ δὲν ἀπαιτεῖται ἡ λήψις ὑπ' ὄψει πασῶν τῶν περιπτώσεων. Τοῦτο ἄλλωστε δὲν εἶναι καὶ νοητόν, ἀρκεῖ ἐξ ὠρισμένων περιπτώσεων ἡ λήψις τῆς ἀρχῆς.

Τὸ ἐν Ἀν. Ὑστ. II, 19 εἶδος τῆς ἐπαγωγῆς, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ ἀναπτύξεων, δύναται νὰ ἐφαρμόζεται καὶ διὰ τὴν εὐρεσιν καὶ διάκρισιν προτάσεων, αἵτινες δὲν χαρακτηρίζονται πρῶται ἀρχαί. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν ἐπὶ τῶν πρακτῶν. Ἐν τῷ ἀνωτέρω χωρίῳ τῶν Τοπικῶν ἡ ἐπαγωγή ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀπόφασιν, ἂν μία πρότασις εἶναι φυσικὴ, λογικὴ ἢ ἠθικὴ, δὲν λέγεται ἐν αὐτῷ ἂν ὀδηγῆ καὶ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς προτάσεως ὡς ἀληθοῦς. Τὸ ζήτημα τῆς ἀληθείας τῆς προτάσεως δὲν λύεται ἐνταῦθα. Ἡ ἀξία τοῦ χωρίου συνίσταται εἰς τὴν εὐρύτεραν χρῆσιν τοῦ εἴδους τῆς ἐπαγωγῆς, ὅπερ εἰς τὰ Ἀν. Ὑστ. II, 19 ἀνεπτύχθη εὐκρινέστερον.

Ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη συλλαμβάνει τὰ πράγματα ἐν ὁλότητι ἐκ τῶν αἰτιῶν καὶ λόγων αὐτῶν, ἡ ἐμπειρία μόνον τὸ ὅτι τῶν πραγμάτων συλλαμβάνει²³. Ἀπαξ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐδέχθη ἐπὶ τῶν πρακτῶν τὴν ζήτησιν τοῦ ὅτι, ἡ δι' ἐπαγωγῆς ἐκ τῆς ἐμπειρίας λήψις οὐ μόνον τῶν πρακτικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πρακτικῶν προτάσεων προκύπτει ἀφ' ἑαυτῆς ὡς συνέπεια.

Ὡς δίδει τὴν ἐννοίαν τῆς ἐμπειρίας ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Μετὰ τὰ Φυσικὰ²⁴ ἡ παρατήρησις τῶν καθ' ἕκαστον ἄγει εἰς τὴν ἐμπειρίαν, οὕτω δὲ χαρακτηρίζεται ἡ ἐμπειρία γνῶσις τῶν καθ' ἕκαστον²⁵ καὶ διακρίνεται ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς θεμελιουμένης ἐπὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς αἰτίας, Α, 1, 981a, 28-30 οἱ μὲν γὰρ ἐμπειροὶ τὸ ὅτι μὲν ἴσασιν, διότι δ' οὐκ ἴσασιν· οἱ δὲ τὸ διότι

23. Πρβλ. J. Ritter, Die Lehre vom Ursprung und Sinn der Theorie bei Aristoteles, ἐν Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein—Westfalen, Geisteswissenschaften Heft 1, Köln 1953, σ. 43.

24. Α, 1, 980 b, 26 — 981 b, 9.

25. Α, 1, 981 a, 7-9 τὸ μὲν γὰρ ἔχειν ὑπόληψιν ὅτι Καλλία κάμνοντι τὴν διὰ τὴν νόσον τοδὶ συνήνεγκε καὶ Σωκράτει καὶ καθ' ἕκαστον οὕτω πολλοῖς, ἐμπειρίας ἐστίν.

καὶ τὴν αἰτίαν γνωρίζουσιν, A,1,981b,5-6 οὐ κατὰ τὸ πρακτικὸν εἶναι σοφωτέρους ὄντας ἀλλὰ κατὰ τὸ λόγον ἔχειν αὐτοὺς καὶ τὰς αἰτίας γνωρίζειν. Ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς μνήμης ἀγόμεθα εἰς τὴν ἐμπειρίαν, Ἄν. Ὑστ. II,19,100 a,3-5 ἔκ μὲν οὖν αἰσθήσεως γίνεται μνήμη, ὡς περ λέγομεν, ἐκ δὲ μνήμης πολλάκις τοῦ αὐτοῦ γινομένης ἐμπειρία. Ἡ ἐμπειρία δὲν στερεῖται τοῦ στοιχείου τῆς νοήσεως²⁶, ἀφ' ἑτέρου αἰσθησις δὲν σημαίνει μόνον ὅ,τι λέγομεν σήμερον δεδομένα τῶν αἰσθήσεων, ἀλλ' ἔτι πλέον τούτου, εἶναι ἐνότητος τοῦ ἀντικειμένου. Ἐκεῖνο ὅπερ ἐπανέρχεται διὰ τῆς μνήμης ὑπῆρξε πρότερον ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως ὡς ἐνότητος. Ἡ ἐμπειρία προκύπτει ἐκ τῆς συρροῆς ἢ ἐπαναλήψεως τῆς μνήμης τῆς ἐνότητος ταύτης²⁷ καὶ εἶναι κατὰ τὸ λογικὸν αὐτῆς περιεχόμενον καθόλου.

Οὕτω δύναται νὰ νοηθῇ καλῶς τὸ περίφημον χωρίον Ἄν. Ὑστ. II,19,100 a,6-8 ἐκ δ' ἐμπειρίας ἢ ἐκ παντὸς ἡρεμήσαντος τοῦ καθόλου ἐν τῇ ψυχῇ, τοῦ ἐνὸς παρὰ τὰ πολλά, ὃ ἂν ἐν ἅπασιν ἐν ἐνῇ ἐκείνοις τὸ αὐτό, τέχνης ἀρχὴ καὶ ἐπιστήμης²⁸. Ὀνομάζεται ἢ ἐμπειρία ἀρχὴ τέχνης καὶ ἐπιστήμης καὶ χαρακτηρίζεται ὡς τὸ καθόλου²⁹. Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος τῆς ἐμπειρίας ἀποτελεῖ καὶ διαχωρισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως³⁰, διότι μόνον ἂν ἡ ἐμπειρία εἶναι τὸ προϊόν

26. Μετ. A,1,981 a,5-7 ἐκ πολλῶν τῆς ἐμπειρίας ἐννοημάτων μία καθόλου γένηται περὶ τῶν ὁμοίων ὑπόληψις. Πρβλ. Ross, Aristotle's Metaphysics I σ. 116 σημ. 26.

27. Ἄν. Ὑστ. II,19,100 a,5-6 αἱ γὰρ πολλὰ μνημαὶ τῶ ἀριθμῶ ἐμπειρία μία ἐστίν.

28. F. Trendelenburg, Elementa Logices Aristoteleae³, Berl. 1845, σ. 142 Experientia singula quaeque, ut vidimus, colligens efficit, ut universale, alioquin rerum motui immersum, quasi in animo quiescat; sed si notio singula quaeque subegerit, iam non quiescet, sed ita aget, ut ars et scientia existant.

29. Ὡς ἐπεξήγησιν τῆς ἐμπειρίας ἐρμηνεύει τὸ καθόλου ὁ G. Mure, Analytica Posteriora, The Works of Aristotle I, Oxford 1928. Πρβλ. Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics σ. 674 σημ. ἐπὶ 100 a,3.

30. Ὁρα Solmsen, Die Entwicklung der aristotelischen Logik und Rhetorik σ. 164 σημ. 6.

συνθέσεως τῶν ἐν τῇ μνήμῃ πλειόνων ἐντυπώσεων τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἢ τῆς αὐτῆς ἐνότητος, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ αὕτη ὡς τὸ καθόλου. Οὕτω πρέπει νὰ νοηθῇ καὶ τὸ περαιτέρω συμπέρασμα ἐν 'Αν.'Υστ. II,19,100 b,3-5 δῆλον δὲ ὅτι ἡμῖν τὰ πρῶτα ἐπαγωγῆ γνωρίζειν ἀναγκαῖον· καὶ γὰρ ἡ αἴσθησις οὕτω τὸ καθόλου ἐμποιεῖ. "Ὅτι δηλαδὴ αἱ πρῶται ἀρχαὶ (τὰ πρῶτα) εὐρίσκονται δι' ἐπαγωγῆς καὶ ἐκ τῆς αἰσθήσεως τῶν κατὰ μέρος καὶ οὐχὶ ἄνευ αὐτῆς φθάνομεν εἰς τὴν ἐμπειρίαν ἢ εἰς τὸ καθόλου. 'Ἐφ' ὅσον δὲ τοῦτο τὸ καθόλου δὲν εἶναι ἀπλῶς γενικὴ ἔννοια, ἀλλ' εἶναι καὶ πρώτη ἀρχὴ λαμβάνεται διὰ τοῦ νοῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὡσαύτως λαμβάνονται καὶ αἱ προτάσεις αἰτινες εἶναι ἀρχαὶ τῶν ἀποδείξεων. 'Ὁ 'Αριστοτέλης ἐν 'Αν.'Υστ. II,19 ἐξετάζει ὁμοῦ τὸν δι' ἐπαγωγῆς σχηματισμὸν τῶν γενικῶν ἐννοιῶν (ἄνθρωπος, ζῷον) 100 a,3 — 100 b,5 καὶ τὴν δι' ἐπαγωγῆς εὑρεσιν τῶν γενικῶν προτάσεων ἀρχῶν τῶν ἀποδείξεων 100 b,5-17³¹.

"Ὡστε ἡ μὲν αἴσθησις δίδει εἰς ἡμᾶς τὸ κατὰ μέρος ἀντικείμενον, ἡ δὲ ἐμπειρία δίδει τὸ καθόλου διὰ τῆς μεθόδου τῆς ἐπαγωγῆς. Διὰ τῆς ἐπαγωγῆς λαμβάνομεν τὸ καθόλου, τὴν γενικὴν ἔννοιαν ἢ γενικὴν ἀρχήν, παρατηροῦντες τὰ κατὰ μέρος ἀντικείμενα. Λαμβάνομεν τὸ ἐν παρὰ τὰ πολλά³², ὅπερ δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς ἐκείνων, διότι ὑπάρχει ἐν ἅπασιν ἐκείνοις³³, εἶναι ὅμως διακεκριμένον ἐκ τῶν πολλῶν³⁴. 'Ἡ ἐπαγωγὴ αὕτη ἄνευ τοῦ νοῦ δὲν δύναται νὰ λάβῃ τὴν πρώτην ἀρχήν.

'Ἡ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς ἐξ ἐμπειρίας εὑρεσις τῶν πρώτων ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ προτάσεων καθόλου, αἰ-

31. Πρβλ. Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics σ. 85, 675 σημ. ἐπὶ 100 b,5. 'Ὁ Ross τὰ πρῶτα ἐρμηνεύει προτάσεις καὶ οὐχὶ ὄρους. Τὰ πρῶτα ἐν 'Αν.'Υστ. II,19,100 b,4 εἶναι οἱ πρῶτοι ὄροι ἐν 'H.N. VI,11,1143 a,36.

32. 'Αν.'Υστ. II,19,100 a,7.

33. 'Αν.'Υστ. II,19,100 a,7-8.

34. 'Ἐφ' ὅσον τὸ καθόλου δηλοῦται ὡς ἐν παρὰ τὰ πολλά εἶναι τὸ προϊόν τῆς ἀφαιρέσεως (abstractio), ἧς τὴν πλατωνικὴν προέλευσιν τονίζει ὁ Solmsen, Die Entwicklung der aristotelischen Logik und Rhetorik σ. 85, ἐπικαλούμενος τὸ χωρίον τοῦ Πλάτωνος Φαῖδρος 249 B ἐκ πολλῶν ἰδὸν αἰσθήσεων εἰς ἐν λογι-
σμῶ ξυναιρούμενον.

τινες δὲν εἶναι πρῶται ἀρχαί, ὡς ἀνεπτύχθη ἤδη³⁵, εἰσάγεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν πρακτῶν. Ἡ ἐπαγωγή αὕτη μάλιστα τελεῖται ὑπὸ μορφήν συλλογισμοῦ. Ἐν ταῖς πράξεσι τὸ οὐ ἔνεκα εἶναι ἀρχή, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα εἶναι ἀρχαί τοῦ οὐ ἔνεκα. Ἡ εὐρεθεῖσα ἀρχή τίθεται ὡς μείζων πρότασις τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ καὶ διὰ τοῦ συλλογισμοῦ τούτου ἀγόμεθα εἰς τὴν εὐρεσιν τοῦ πρακτέου ἢ καὶ μερικωτέρων προτάσεων, ἐξ ὧν κατόπιν πάλιν διὰ συλλογισμοῦ ἀγόμεθα εἰς τὸ πρακτέον³⁶.

2. Ἐν Ἡ.Ν. VI,12,1144 a,31-33 οἱ γὰρ συλλογισμοὶ τῶν πρακτῶν ἀρχὴν ἔχοντές εἰσιν, ἐπειδὴ τοιόνδε τὸ τέλος καὶ τὸ ἄριστον, ὃ Ἀριστοτέλης δίδει τὴν ἀρχὴν τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ. Εἶναι αὕτη τὸ τέλος καὶ τὸ ἄριστον ἐν τινι ἀναλύσει. Τὸ χωρίον τοῦτο πρέπει νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὰς ἐν Ἀν. Ὑστ. II,11,94 b,8-23 ἀναπτύξεις ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ, ὅτι ὅταν πρόκειται περὶ τελικοῦ αἰτίου (ἐνεκα τίνος) εἰς τὴν ἐρώτησιν διὰ τί πράττομεν, ἢ ἀπάντησις εἶναι ἐπὶ τῷ σκοπῷ (ὅπως). Ἡ ἐξήγησις αὕτη δύναται νὰ λάβῃ μορφήν συλλογισμοῦ ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ τελικὸν αἷτιον τίθεται ὡς μέσον. Ἀνεξαρτήτως τῶν ἀμφιβολιῶν ἃς γεννᾷ ἢ ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τούτῳ τῶν Ἀναλυτικῶν Ὑστέρων διδασκαλία³⁷, ὃ Ἀριστοτέλης δέχεται ὅτι τὸ τελικὸν αἷτιον, ἐπὶ τῶν πρακτικῶν συλλογισμῶν τὸ τέλος καὶ τὸ ἄριστον³⁸, εἶναι τὸ μέσον μεταξύ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορουμένου. Τοῦτο τὸ μέσον λαμβάνεται πρῶτον καὶ τίθεται ὡς ἀρχή ἐξηγεῖ δὲ τὴν σχέσιν ὑποκειμένου καὶ

35. Ὅρα ἀνωτέρω II,1.

36. Ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ τὸ συμπέρασμα τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ ἄγον ἀμέσως εἰς τὴν πράξιν. Τοῦτο ἀναλύει εὐκρινῶς ἐν Περὶ ζῶων κινήσεως 7,701 a,19-23 καὶ τὸ συμπέρασμα, τὸ ἰμάτιον ποιητέον, πράξις ἐστίν. πράττει δ' ἀπ' ἀρχῆς. εἰ ἰμάτιον ἐστίν, ἀνάγκη τόδε πρῶτον, εἰ δὲ τόδε, τόδε καὶ τοῦτο πράττει εὐθύς. ὅτι μὲν οὖν ἢ πράξις τὸ συμπέρασμα, φανερόν.

37. Πρβλ. Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics σ. 638 ἔ.

38. Ἀν. Ὑστ. II,11,95 a,7-8 τὸ τέλος ἀγαθόν, ἐνεκά του γίνεται.

κατηγορουμένου, 'Αν.'Υστ. II,11,94 a,21-23 τετάρτη δὲ τὸ τίνοσ ἐνεκα, πᾶσαι αὐται διὰ τοῦ μέσου δείκνυνται. "Ἦδη ἐν 'Αν.'Υστ. II,1,90 a,5-7 συμβαίνει ἄρα ἐν ἀπάσαις ταῖς ζητήσεσι ζητεῖν ἢ εἰ ἔστι μέσον ἢ τί ἔστι τὸ μέσον. τὸ μὲν γὰρ αἷτιον τὸ μέσον, ἐν ἅπασι δὲ τοῦτο ζητεῖται, τίθεται ἢ βασική αὕτη ἀρχή. Οὕτω τὸ μέσον παρίσταται ὡς τὸ αἷτιον τοῦ συμπεράσματος τοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἢ βάσις τοῦ συμπεράσματος σχετίζεται τοῦτο καὶ πρὸς τὴν μείζονα καὶ πρὸς τὴν ἐλάσσονα πρότασιν³⁹. 'Ἐπὶ τῶν πρακτικῶν συλλογισμῶν τὸ μέσον εἶναι ἔννοια πρακτική.

Τὸ μέσον ἐπὶ τῶν πρακτικῶν συλλογισμῶν ἔχει ἤδη ἐξ ἐμπειρίας δι' ἐπαγωγῆς εὐρεθῆ καὶ δι' αὐτοῦ ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπεράσμα. 'Ἐν τῷ συμπεράσματι τούτῳ βλέπει ὁ 'Αριστοτέλης τὴν σύνδεσιν τῶν δεδομένων τῆς ἀτομικῆς περιπτώσεως μετὰ τῆς ἐκ τῆς ἐμπειρίας συναχθείσης ἀρχῆς. Εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁ τρόπος καθ' ὃν ὁ 'Αριστοτέλης διδάσκει ἡμᾶς πῶς θὰ συναγάγωμεν ἐκ τῆς ἐμπειρίας τὴν ἀρχὴν ἢ τὴν πρότασιν, διὰ τὴν συναγωγὴν τῆς ὁποίας παραλλήλως πρὸς τὴν θεωρητικὴν λογικὴν αἰτιολογίαν δίδει εἰς ἡμᾶς καὶ ὁδηγίαν. 'Ἡ ἐμπειρία πρὶν ἢ ὑποβληθῆ εἰς βάσανον δὲν προσφέρει ἀληθῆ τινα εἰκόνα, πρέπει νὰ ἐλεγχθῆ, νὰ ἀρθοῦν αἱ ἀντιθέσεις καὶ τὰ δεδομένα αὐτῆς νὰ βασανίζωνται, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει καὶ τῶν κοινῶς παραδεδεγμένων. Δὲν ἀρκεῖ ἢ ἄνευ λόγου ἐμπειρία, πρέπει νὰ βασανισθῆ διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦτο προϋποθέτει τὴν ἐξέτασιν τῶν ὑπὸ τῶν πολλῶν ἢ τῶν σοφῶν παραδεδεγμένων. Εἰς τὰς γνώμας τούτων εὐρίσκονται συμπεράσματα ἐκ τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ λόγου κτηθέντα, 'Η.Ν. VI,11,1143 b,11-14 ὥστε δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπειρίων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις οὐχ ἤττον τῶν ἀποδείξεων· διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα ὀρθῶσιν ὀρθῶς. 'Αποδίδει οὗτος ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὰς γνώμας, αἵτινες ἰσχύουν ὡς πεποι-

39. Οἱ συλλογισμοὶ οὗτοι εἶναι οἷονεὶ συλλογισμοί, διότι αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ὄρων ἐξ ὧν τὸ συμπεράσμα δὲν εἶναι αἱ αὐταὶ ὡς αἱ μεταξὺ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορουμένου, ὅρα Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics σ. 647.

θήσεις τῶν πολλῶν, διότι αὐταὶ εὐλογον εἶναι ν' ἀποδίδουν τὸ ἀληθές κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον. Πῶς ἐκ τῶν γνωμῶν τούτων εὐρίσκειται τὸ ἀληθές ἀντιμετωπίζεται ρητῶς⁴⁰. Ὀφείλομεν, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων περιπτώσεων, νὰ θέσωμεν ἐνώπιον ἡμῶν τὰ παρατηρούμενα περιστατικὰ ὡς ἐμφανίζονται ταῦτα καὶ μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν δυσχερειῶν, αἵτινες προκύπτουν, νὰ χωρήσωμεν εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας πάντων, εἰάν εἶναι δυνατόν, τῶν κοινῶς παραδεδεγμένων, εἰ δ' ἄλλως τοῦ μεγαλυτέρου μέρους καὶ τῶν μᾶλλον αὐθεντικῶν ἐξ αὐτῶν. Ἐὰν ἀπομακρύνωνται αἱ ἀντιρρήσεις καὶ τὰ κοινῶς παραδεδεγμένα μένουσιν ἄνευ ἀμφιβολιῶν, ἡ ἀλήθεια ἔχει δειχθῆ ἱκανοποιητικῶς.

Αὕτη ἡ ἐμπειρία ἐφοδιάζει ἡμᾶς δι' ἀρχῶν καὶ προτάσεων, αἵτινες τίθενται ὡς μείζων πρότασις συλλογισμοῦ. Τὸ συμπέρασμα τοῦ τελικοῦ συλλογισμοῦ ὀρίζει τὸ συγκεκριμένον πρακτέον καὶ εἶναι τὸ λογικὸν στοιχεῖον τῆς προαιρέσεως⁴¹.

Ἐν Κεφ. 3 τοῦ Βιβλίου VII τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων ἀναπτύσσει ὁ Ἀριστοτέλης τὴν λειτουργίαν τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ. Ἡ καθόλου δόξα δὲν δίδει ἀμέσως τὸ πρακτέον, ἀλλὰ πρέπει διὰ συλλογισμοῦ ἢ συλλογισμῶν νὰ φθάσωμεν εἰς συμπέρασμα, ὅπερ νὰ εἶναι καθ' ἕκαστον, κείμενον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως ὅπου αἴσθησις ἤδη κυρία. Ἡ μείζων πρότασις εἶναι ἡ καθόλου δόξα, ἡ ἐλάσσων πρότασις εἶναι περὶ τὰ καθ' ἕκαστα καὶ ἀφ' ἧς συνδεθοῦν αἱ δύο προτάσεις ἀνάγκη τὸ συμπερανθέν ἐνθα μὲν φάναι τὴν ψυχὴν, ἐν δὲ ταῖς ποιητικαῖς⁴² πράττειν εὐθύς. Πρὸς διευκρίνισιν τούτου λέγεται ὡς παράδειγμα εἰ παντός γλυκέος γεύεσθαι δεῖ, τουτὶ δὲ γλυκὺ ὡς ἐν τι τῶν καθ' ἕκαστον, ἀνάγκη τὸν δυνάμενον καὶ μὴ κωλυόμενον ἅμα τοῦτο καὶ πράττειν⁴³. Καὶ ἀκολουθεῖ περαιτέρω ἡ παρατήρησις, εἰάν

40. Ἡ.Ν. VII,1,1145 b,2-7. VII,2,1146 b,6-8.

41. Ὁρα Joachim, *The Nicomachean Ethics* σ. 210.

42. Ποιητικαῖς Κοραῆς. Νοοῦνται αἱ πρακτικαὶ προτάσεις, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Burnet, *The Ethics of Aristotle* σημ. ἐπὶ ταῖς ποιητικαῖς. Πρβλ. Περὶ ζῶων κινήσεως 7,701 a,23-25 αἱ δὲ προτάσεις αἱ ποιητικαὶ διὰ δύο εἰδῶν γίνονται, διὰ τε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ διὰ τοῦ δυνατοῦ.

43. 1147 a,25-31.

ἀφ' ἐνός μὲν ὑφίσταται καθόλου πρότασις ἐμποδίζουσα τὸ γεύεσθαι, ἀφ' ἑτέρου καθόλου πρότασις λέγουσα πᾶν γλυκὺ ἡδὺ καὶ ἐλάσσων πρότασις λέγουσα αὐτὸ εἶναι γλυκὺ, αὕτη δὲ ἐνεργεῖ, ὑφίσταται δὲ καὶ ἐπιθυμία παροῦσα, μολονότι ἡ καθόλου πρότασις ἀποτρέπει, ἡ ἐπιθυμία ὁδηγεῖ εἰς τὸ γεύεσθαι⁴⁴. Ἡ ἐπιθυμία καὶ οὐχὶ ἡ δόξα εἶναι ἐναντία τῷ ὀρθῷ λόγῳ, ἡ δὲ τελευταία πρότασις δόξα τε αἰσθητοῦ καὶ κυρία τῶν πράξεων⁴⁵.

Ἐν Περὶ Ψυχῆς III,11,434 a,16-21 εὐρίσκομεν ὡσαύτως ἀνάλυσιν τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ, ἐπεὶ δ' ἡ μὲν καθόλου, δηλαδή ἡ μείζων πρότασις, ὑπόληψις καὶ λόγος, ἡ δέ, δηλαδή ἡ ἐλάσσων πρότασις, τοῦ καθ' ἕκαστα, ἡ μὲν μείζων πρότασις λέγει, ὅτι δεῖ τὸν τοιοῦτον τὸ τοιόνδε πράττειν, ἡ δὲ ἐλάσσων πρότασις, ὅτι τόδε τὸ νῦν τοιόνδε, καὶ γὰρ δὲ τοιόσδε⁴⁶. Ἡ ἐλάσσων πρότασις περιέχει δύο δεδομένα ἐγὼ καὶ τόδε τὸ νῦν. Μέσον δὲ ἐν τῷ συλλογισμῷ τούτῳ εἶναι τὸν τοιοῦτον καὶ τὸ τοιόνδε⁴⁷.

Ἀφ' ἑτέρου παρατηρεῖται, ὅτι ὑπάρχουν δύο τρόποι τῶν προτάσεων ἐπὶ τῶν πρακτῶν. Εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη τις γνῶσιν ἀμφοτέρων καὶ ἐν τούτοις νὰ πράττη παρά τὴν ἐπιστήμην, ὡς τοῦτο συμβαίνει ὅταν εἶναι ἡσκημένος ἐν τῇ καθόλου ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐν τῇ κατὰ μέρος. Τὰ μὲν πρακτὰ ἀφοροῦν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, τὸ δὲ καθόλου διαφέρει τῶν καθ' ἕκαστα, τὸ μὲν γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ δ' ἐπὶ τοῦ πράγματός ἐστιν. Οὕτω δύναται τις νὰ γινώσκη, ὅτι διὰ πάντα ἄνθρωπον ἡ ξηρὰ τροφή εἶναι ἐνδεδειγμένη καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι ἄνθρωπος ἢ ὅτι τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἡ τροφή εἶναι ξηρὰ, ἀλλ' ἡ δὲν κατέχει τὴν γνῶσιν ἢ δὲν δύναται νὰ ἀντιληφθῇ, ὅτι ἡ πρὸ αὐτοῦ τροφή εἶναι τοῦ εἴδους τούτου⁴⁸. Ἀλλὰ τοῦ πάλιν τονίζεται, ὅτι δὲν δυνάμεθα ν' ἀντιμετωπίσωμεν τὴν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα ἀφορῶσαν περιοχὴν τῶν πρακτῶν ἐὰν δὲν

44. 1147 a,31-35.

45. 1147 b,2-10.

46. Ἡ περίοδος ἡ μὲν-τοιόσδε θεωρεῖται παρεμβολή. Πρβλ. F. Trendelenburg, Aristotelis De Anima Libri Tres, Ienae 1833.

47. Πρβλ. Teichmüller, Neue Studien zur Geschichte der Begriffe, III Die praktische Vernunft bei Aristoteles σ. 73 σημ.

48. 1146 b,35 — 1147 a,7.

δυνάμεθα νὰ εἰδικεύσωμεν τὴν γνῶσιν ἡμῶν, βαίνοντες ἀπὸ τοῦ γενικοῦ εἰς τὸ εἰδικόν. Οὕτως ἐὰν γιγνώσκωμεν, ὅτι τὰ κοῦφα εἶναι εὐπεπτα κρέα καὶ ὑγιεινά, ποῖα δὲ εἶναι κοῦφα ἀγνοοῦμεν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀγάγωμεν εἰς ὑγίειαν, ὡς ὁ γιγνώσκων, ὅτι τὰ ὀρνίθια εἶναι ὑγιεινά. Ἡ φρόνησις ἣτις ἀφορᾷ καὶ εἰς τὰ καθόλου καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα καθορίζει καὶ τὸ συγκεκριμένως πρακτέον, διότι πληροῖ πάσας τὰς προϋποθέσεις τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ⁴⁹. Ἀρύεται αὕτη διὰ συνεχοῦς ἐπαγωγῆς ἐξ ἐμπειρίας τὸ ἀπαραίτητον ὑλικόν, ὥστε νὰ εἶναι λόγος ἀληθῆς καὶ πρακτικῆ⁵⁰. Τὴν σημασίαν τῆς φρονήσεως ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ τονίζει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἐν Ἡ.Ν. VI,8,1142 a,11-23. Ἀφοῦ σημειοῖ τὴν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ σοφοῦ καὶ τοῦ φρονίμου, ἀποδίδει τὴν διαφορὰν ταύτην εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ φρόνησις ἀφορᾷ καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, ἃ γίνεται γνώριμα ἐξ ἐμπειρίας, νέος δ' ἐμπειρος οὐκ ἔστιν· πλῆθος γὰρ χρόνου ποιεῖ τὴν ἐμπειρίαν. Παρατηρεῖ δὲ ἀκολούθως, ὅτι ἐν τῷ βουλευσασθαι τὸ σφάλμα δύναται νὰ ἐμφιλοχωρήσῃ ἢ περὶ τὸ καθόλου ἢ περὶ τὸ καθ' ἕκαστον, ἢ γὰρ ὅτι πάντα τὰ βαρύσταθμα ὕδατα φαῦλα, ἢ ὅτι τοδὶ βαρύσταθμον.

Ἡ ἀντίληψις ὅτι τὸ προκείμενον ὑπάγεται εἰς τὴν μείζονα πρότασιν τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ, ἣτις εἶναι καθόλου, εἶναι αἰσθησις, ἣτις ἐν Ἡ.Ν. VI,8,1142 a,27-30 ἀναφέρεται ὡς αἰσθησις φρόνησις καὶ διὰ τῆς φράσεως ἐκείνης δ' ἄλλο εἶδος δηλοῦται ἡ διαφορὰ ταύτης ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως τοῦ ἐσχάτου τριγώνου, ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ὅτι ἡ αἰσθησις φρόνησις εἶναι διανοητικῆ, ἐνῶ ἡ τοῦ ἐσχάτου τριγώνου αἰσθητικῆ⁵¹. Ἡ αἰσθησις φρόνησις λαμβάνει τὴν ἐλάσσονα πρότασιν, ὡς ἂν τὸ προκείμενον δὲν εἶναι ἴδιον αἰσθητόν⁵², δὲν εἶναι δηλαδὴ ἀντικείμενον ἀποκλειστικῶς τῶν κατ' ἰδίαν αἰσθήσεων, ὡς τοῦτο ρητῶς τονίζεται ἐν τῷ ἐν λόγῳ χωρίῳ, οὐχ ἢ τῶν ἰδίων. Ἐπὶ τῶν παραδειγμάτων ἐπομένως, ἄτινα ἀνα-

49. Ἡ.Ν. VI,7,1141 b,14-23.

50. Ἡ.Ν. VI,7,1141 b,21. Πρβλ. Teichmüller, Neue Studien zur Geschichte der Begriffe, III Die praktische Vernunft bei Aristoteles σ. 236 ἔ.

51. Ὅρα ἀνωτέρω II,1.

52. Ὅρα ἀνωτέρω σ. 53, σημ. 8.

φέρει ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ, ἢ ἐλάσων πρότασις τουτὶ δὲ γλυκύ, ἢ τοδὶ βαρύσταθμον, ἢ ξηρὸν τόδε δὲν λαμβάνεται διὰ τῆς αἰσθήσεως φρονήσεως⁵³, διότι δὲν εἶναι αἰσθησις διανοητική, ἀλλὰ ἢ τῶν ἰδίων⁵⁴. Τὸ συμπέρασμα ὅμως τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ, ὅπερ εἶναι ἔσχατον καὶ καθ' ἕκαστον, εἶναι καὶ ἐπὶ τῶν παραδειγμάτων τούτων τῆς αἰσθήσεως φρονήσεως ἀντικείμενον, διότι διὰ τῆς ὑπαγωγῆς εἰς τὴν μείζονα πρότασιν καὶ τῆς ἀναφορᾶς αὐτοῦ εἰς τὸ μέλλον δὲν εἶναι τι ὅπερ νὰ ἀφορᾷ εἰς τὰς καθ' ἰδίαν αἰσθήσεις.

Καὶ ἐρωτᾶται νῦν, πῶς συμβιβάζεται τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ἡ.Ν. VI,8,1142 a,23-30 τὴν αἰσθησιν τοῦ ἔσχατου, ἣτις δὲν εἶναι ἢ τῶν ἰδίων ἀλλ' εἶναι αἰσθησις διανοητική, ἀπονέμει εἰς τὴν φρόνησιν, ἐνῶ ἐν Ἡ.Ν. VI,11,1143 a,32 — 1143 b,5 τὴν αἰσθησιν τῶν καθ' ἕκαστα ἀπονέμει εἰς τὸν νοῦν πρακτικόν; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι τὸ πρῶτον χωρίον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν καθ' ἕκαστα, ἣν ἀκολου-

53. Ὁ Zeller, Die Philosophie der Griechen II₂ σ. 654 σημ. 1, ὀρίζει τὴν ἐν Ἡ.Ν. VI,8,1142 a,27 αἰσθησιν, ὅτι δὲν εἶναι einfache Wahrnehmung, ἀλλὰ πάντοτε Wahrnehmungsurteil. Ὁ I. Bywater, Contributions to the Textual Criticism of Aristotle's Nicomachean Ethics, Oxford 1892, σ. 51, ὀρίζει τὴν αἰσθησιν ταύτην ὡς one resembling the αἰσθησις τῶν κοινῶν of De Anima.

54. Ἐν Ἡ.Ν. VII,3,1147 a,25-26 ἡ μὲν γὰρ καθόλου δόξα, ἡ δ' ἑτέρα περὶ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν, ὧν αἰσθησις ἢ δὴ κυρία, ὡς αἰσθησις νοεῖται εἴτε ἢ τῶν ἰδίων, εἴτε ἢ αἰσθησις φρόνησις. Ἐν Ἡ.Ν. III,3,1112 b,33 — 1113 a,2 λέγεται, ὅτι τὰ καθ' ἕκαστα, οἷον εἰ ἄρτος τοῦτο ἢ πέπεπται ὡς δεῖ, δὲν εἶναι βουλευτόν, αἰσθήσεως γὰρ ταῦτα, καὶ ὑπάγονται εἰς τὸ αὐτὸ εἶδος μετὰ τῶν ἐν Ἡ.Ν. III,10,1118 a,18-21 τὴν δ' αἰσθησιν ἢ ὁσμὴ ἐποίησεν... διὰ τῆς φωνῆς ἤσθετο, ὄντα ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως τῶν ἰδίων. Ἐν Ἡ.Ν. II,9,1109 b,20-23 ὁ δὲ μέχρι τίνος καὶ ἐπὶ πόσον ψεκτός οὐ ῥάδιον τῶ. λόγῳ ἀφορίσαι· οὐδὲ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν τὰ δὲ τοιαῦτα ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα καὶ ἐν τῇ αἰσθήσει ἢ κρίσις, ἐπαναλαμβανομένου τούτου καὶ ἐν Ἡ.Ν. IV,5,1126 b,2-4 ὁ δὲ πόσον καὶ πῶς παρεκβαίνων ψεκτός, οὐ ῥάδιον τῶ λόγῳ ἀποδοῦναι· ἐν γὰρ τοῖς καθ' ἕκαστα καὶ ἐν (Ramsauer, καὶ Bywater) τῇ αἰσθήσει ἢ κρίσις, διὰ τῆς φράσεως ἐν τῇ αἰσθήσει ἢ κρίσις νοεῖται ἢ αἰσθησις φρόνησις.

θει ἡ πρᾶξις ⁵⁵, ἐνῶ τὸ δεύτερον χωρίον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξ ἐμπειρίας δι' ἐπαγωγῆς λήψιν τοῦ καθόλου, ὡς ἀρχῆς, καὶ ἡ αἴσθησις τῶν καθ' ἕκαστα εἶναι νοῦς, διότι καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν πρακτῶν αἱ ἀρχαὶ λαμβάνονται διὰ τοῦ νοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
 ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

---

55. Ἡ.Ν. VII,3,1147 a,25-28 ἡ μὲν γὰρ καθόλου δόξα, ἡ δ' ἑτέρα περὶ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν, ὧν αἴσθησις ἤδη κυρία· ὅταν δὲ μία γένηται ἐξ αὐτῶν, ἀνάγκη τὸ συμπερανθὲν ἐνθα μὲν φάναι τὴν ψυχὴν, ἐν δὲ ταῖς ποιητικαῖς (sc. προτάσεσι) πράττειν εὐθύς.